

Список бібліографічних посилань

1. Господарський процесуальний кодекс : закон України від 06.11.1991 № 1798-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 18.10.2019).
2. Delaware General Corporation Law // State of Delaware : офіц. вебсайт. URL: <https://delcode.delaware.gov/title8/c001/> (дата звернення: 18.10.2019).
3. Aktengesetz // Deutsche Gesetze = Законы Германии. URL: <https://www.drjv.org/index.php/dgesetze.html> (дата звернення: 18.10.2019).

Одержано 25.10.2019

УДК 316.624:37-051

Олена Валеріївна ПОГОРІЛЕЦЬ,

науковий співробітник науково-дослідної лабораторії

з проблем забезпечення діяльності поліції

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-4739-4441>

БУЛІНГ ПРОТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНЕ ЯВИЩЕ

Минуло понад півроку, відколи з січня 2019 року набули чинності зміни до Кодексу про адміністративні правопорушення щодо штрафів, громадських та виправних робіт за булінг у закладах освіти.

Зміст поняття булінгу (цькування) закріплено в диспозиції ч. 1 ст. 173⁴ КУпАП [1].

Таким чином, поняття булінгу виділилося у самостійний термін, що свідчить про поширеність цього явища, за яким постає цілий ряд психологічних, соціальних та педагогічних проблем, які іноді доводиться вирішувати не лише адміністративними заходами, а іноді і кримінально-правовими. Це відбувається внаслідок того, що невід'ємним наслідком поширення булінгу серед дитячого середовища є перехід до агресивних дій, які носять характер правопорушень, що викликають небажані негативні тенденції як у середовищі неповнолітніх, так і функціонуванні суспільства загалом.

Статистика вперто доводить, що в Україні відбувається істотне «омолодження» складу правопорушників, зростає кількість групових правопорушень, в окремих місцях створюються постійні групи молоді асоціального напрямку, а також відзначається зростання агресивності поведінки дітей, а також вчинення ними суспільно небезпечних діянь проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності, статевої недоторканості особи.

В законі про булінг йдеться про всіх учасників освітнього процесу: і про булінг дітей щодо вчителів, і вчителів щодо дітей, і дітей між собою.

Найчастіше, коли йдеться про цькування в школі, здебільшого мають на увазі агресію одних дітей щодо інших. Однак, часто ми забуваємо сказати про те, що від цькувань страждають й самі вчителі. Тому вчителі, вихователі, няні, бібліотекарі, педагоги, доценти, професори та інші також підпадають під захист цього закону і теж можуть звернутися до відповідних органів і поскаржитися на цькування з боку дітей, батьків, колег чи керівництва.

За даними опитування, яке вже після прийняття закону про булінг сумісно провели Благодійна організація «Фонд Максима Степанова» та експерти проєкту «Pro.Школу», 96 % українських вчителів потребують психологічної та юридичної підтримки. Їх непокоять складні стосунки з батьками, професійне вигорання та низькі зарплати. Педагоги державних шкіл психологічно, фізично й морально перевантажені. [2].

Американські Центр контролю і профілактики захворювань (CDC) та Департамент освіти у 2014 році сформулювали, що булінг (цькування) – небажана агресивна поведінка, яка повторюється або може повторитися, і в якій нерівне співвідношення сил агресора та жертви [3].

За визначенням Центру, є два способи булінгу – прямий (у присутності «цільової групи») та непрямий (наприклад, поширення чуток), а також чотири його типи: фізичний, вербальний, реляційний (наприклад, спроби завдати шкоди репутації чи стосункам), пошкодження майна.

Педагоги в більшості випадків потерпають від таких видів булінгу:

1. Ігнорування. Це пасивний вид булінгу. Він може виявлятися в ігноруванні слів учителя, його звернень та зауважень, учні показово не помічають учителя чи відмовляються відповідати на запитання.

2. Обговорення приватного життя або зовнішнього вигляду вчителя. Можна говорити про булінг, якщо учні неодноразово обговорюють приватне життя вчителя або роблять уїдливі зауваження щодо його зачіски та вбрання.

3. Образливі прізвиська та демонстрація презирства. Такі дії є проявами активної форми цькування. Учні можуть дати вчителю образливе прізвисько і не соромитися вживати його під час уроку. Також школярі можуть демонструвати презирство та зневагу до вчителя в інший спосіб.

4. Плітки. Так може статися, що один учень «по секрету» розповідає іншому викривлену інформацію про вчителя. У подальшому «секрет» розповсюджується між учнями з додаванням найнеймовірніших подробиць. Варіантів та сценаріїв виникнення пліток про вчителя – безліч. Головне, що вони спрямовані на висміювання та знецінювання вчителя.

5. Систематичне показове порушення дисципліни. Якщо хтось зі школярів систематично порушує дисципліну, зриває заняття, слід уважно проаналізувати, чи це не є одним із проявів булінгу щодо вчителя.

6. Кібербулінг: негативні/образливі пости у соцмережах або повідомлення із погрозами. Усі прояви, зазначені вище, можуть переміститися в інтернет-простір. І плітки, і образливі прізвиська, і демонстрація презирства можуть продовжуватися в постах у соцмережах та в обговореннях у спільних чатах у месенджерах. Об'єктом знущань може стати фото або відео, де є вчитель, якого цькують.

7. Фізичний вплив. Учні можуть пошкодити особисті речі педагога, плювати, штовхати його. Будь-які агресивні дії та систематичне доторкування без дозволу до речей педагога можна вважати фізичним виявом булінгу.

Явище булінгу (цькування) передбачає нерівні фізичні або психологічні можливості жертви та буллера щодо захисту себе, свого соціального статусу, майна, життєвої позиції. Одночасно нападник та жертва вимушено перебувають у сформованій закритій соціальній групі – шкільному класі, який очолює вчитель; групі дитячого садочка із вихователем; групі студентів вищого навчального закладу із викладачами тощо.

Булери відчують сильну потребу панувати й підпорядковувати собі інших, переслідуючи власні цілі; вони імпульсивні й легко шаленіють; часто зухвалі та агресивні у ставленні до дорослих (передусім батьків і педагогів); не виявляють співчуття до своїх жертв. Коли жертвою булера стає педагог, то школяр в очах своїх однолітків завойовує ще більше авторитету, адже порушує правила дорослого життя.

У відносинах булінгу жертва не в змозі захистити себе від цькування і саме цим булінг відрізняється від конфлікту, коли можливості сторін щодо самозахисту приблизно рівні. У тих випадках, коли має місце конфлікт між умовно рівними учасниками освітнього процесу (наприклад, батьком та шкільним вчителем, шкільним вчителем та іншими фізичними особами, які провадять освітню діяльність, або суперечки між батьками чи всередині педагогічного колективу тощо) і у вчиненні психологічного, фізичного, економічного, сексуального насильства не бере участь малолітня або неповнолітня особа, немає підстав вважати, що діяння має ознаки булінгу.

Найголовніша проблема вчителів-жертв булінгу – це відчуття безпорадності. Крім цього, педагоги часто приховують факт цькування, адже побоюються осуду з боку колег та батьків. Явище булінгу педагоги озвучують тоді, коли ситуація вже критична.

Статистика звернень педагогічних працівників до правоохоронних органів з приводу їх цькування дітьми на сьогодні не ведеться.

Запровадження адміністративної відповідальності за булінг межує з складним механізмом притягнення до цієї відповідальності. По-перше, складно довести вину людини у цілій низці форми булінгу. Зокрема, під час бойкоту чи то невербального цькування (мова тіла, наприклад, косі погляди), оскільки закон не містить чіткого визначення термінів «психологічне, фізичне, економічне, сексуальне насильство».

Визначення цих видів насильства знаходяться в інших нормативних актах, які подекуди є локальними (наприклад, стосовно домашнього насильства). Але власне у цьому законі його немає.

Отже, визначати, було чи не було насильство, буде не закон, а хтось інший (батьки, адміністрація школи, громадська організація тощо) керуючись не нормою права, а власними уявленнями про припустимість та межі певних дій. І ось тут – безліч можливостей для інтерпретацій, перекозів, тиску, а то й шантажу.

По-друге, складність самого визначення поняття булінгу (треба довести і факт насилля з боку буллера і нанесену шкоду психічному чи фізичному здоров'ю жертви, і найголовніше – зв'язок між цими проявами).

По-третє, закон не містить критеріїв та механізмів для визначення факту та розміру можливої заподіяної шкоди. Яким чином це зробити? Що вважати шкодою, а що – ні? Яким чином можливо розрахувати розмір шкоди яка буде завдана у майбутньому?

По-четверте, довести цькування в суді буде досить складно, тому що у випадках булінгу дуже часто присутній особистісний (суб'єктивний) фактор.

Згідно діючого законодавства України розслідування усіх випадків булінгу в закладах освіти – і проти вчителів, і проти дітей, і проти батьків – мають проводити відповідні уповноважені особи – інспектори з ювенальної превенції підрозділів органів Національної поліції України. Саме вони, після збирання всіх матеріалів – письмових та речових доказів, складають протокол про адміністративне правопорушення і передають зібрані матеріали до суду.

Так за 9 місяців 2019 року, згідно даних з Єдиного державного реєстру судових рішень судами розглянуто 172 справи про адміністративні правопорушення за ст. 173⁴ КУпАП [4].

Судами першої та апеляційної інстанцій близько 40 % даних проваджень закрито з підстав відсутності складу та події адміністративного правопорушення передбаченого ст. 173⁴ КУпАП. Насамперед, це недоліки в оформленні співробітниками секторів ювенальної превенції територіальних органів Національної поліції України відповідних доказових матеріалів та складання протоколу про адміністративне правопорушення, а саме – суть адміністративного правопорушення за змістом викладається не конкретно без урахування суб'єктивних та об'єктивних ознак складу адміністративного правопорушення.

Таким чином, судова практика базується на тому, що кваліфікувати цькування (булінг) можливо за наявності одночасно чотирьох складових: 1) насилля в тій чи іншій формі; 2) систематичність, постійність, направленість на одну й ту саму людину; 3) групова дія, або дія за підтримки групи; 4) нерівність сил.

Із вищенаведеного слідує, що якщо хоча б одна із перелічених складових не буде встановлена під час проведення розслідування та відображена в поясненнях особи, яка притягається до адміністративної відповідальності,

поясненнях потерпілих, поясненнях свідків, висновку експерта, речовими доказами, показаннями технічних приладів та технічних засобів, а в наступному описана інспектором з ювенальної превенції територіального органу поліції в протоколі про адміністративне правопорушення, жодний, суд не зможе притягти особу, яка на протязі тривалого часу цькувала вчителя, до адміністративної відповідальності.

Буллінг – це негативна агресивна поведінка умисного характеру, яка має високий ступінь суспільної небезпеки. Тож вкрай важливо, аби у дорослих на таку поведінку була стратегія опору.

Оскільки агресія та насильство – це системні явища, які не мають однієї-єдиної причини, тому для їх попередження потрібен комплексний підхід, який також чинитиме позитивний вплив на такі соціальні детермінанти, як нерівність доходів, стрімкі демографічні й соціальні зміни, а також низький статус соціального захисту.

Складно прогнозувати ефект від закону, але якщо розглядати в аналогії з іншими законами щодо посилення відповідальності, досить проаналізувати ефект від аналогічних законів, коли посилювалася відповідальність за водіння в стані сп'яніння транспортними засобами. Як показує статистика, відповідної динаміки щодо зменшення випадків керування транспортним засобом у стані сп'яніння, на жаль, не спостерігається.

Варто звернути увагу і на те, що наявність покарання за буллінг жодним чином не відновить репутацію і моральний стан/психічне здоров'я педагогічного працівника як жертви цькування. Тобто, можливо, і буде зменшення найагресивніших випадків цькування, але в масі своїй ситуація не зміниться.

Було б доцільніше застосовувати до неповнолітніх осіб певні виховні заходи, штраф менш ефективний у вихованні у них поваги до прав, честі і гідності інших громадян та запобігання правопорушенням, тому що за вчинені дії дітей в більшості випадків основний тягар «матеріальної» відповідальності лягає на плечі батьків. Застосування таких регулярних педагогічних заходів, як виховні заняття, на яких буде озвучуватися і обговорюватися проблема буллингу, буде більш ефективним. Адже як відомо – краще запобігати правопорушенням ніж потім виправляти наслідки.

Накладенням порівняно невеликих штрафів припинити цькування, яке відбувається в навчальних закладах, не вдасться, доки українське суспільство не почне вирішувати подібні суперечки згідно з принципами верховенства права і справедливості.

Вважаємо, що актуальність дослідження буллингу проти педагогічних працівників як соціального явища полягає у його поширеності, оскільки близько 96 % українських вчителів потребують психологічної та юридичної підтримки, кожен четвертий вчитель країни стає жертвою буллингу, а кожен другий на роботі взаємодіє зі складними учнями.

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії буллингу (цькуванню) : закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення 25.10.2019).
2. 25 % вчителів отримують погрози чи зазнають цькувань (опитування) // Espresso.tv. URL: https://espresso.tv/news/2019/08/25/25vhyteliv_otrymut_pogrozy_chy_zaznayut_ckuvan_opytuvannya/ стаття.doc (дата звернення: 01.10.2019).
3. Facts About Bullying // An official website of the United States government. URL: <https://www.stopbullying.gov/media/facts/index.htm#ftn2> (дата звернення: 25.10.2019).
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 29.09.2019).

Одержано 28.10.2019

УДК 340.132.1

Ігор Митрофанович ПОГРІБНИЙ,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-0588-9550>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ

Теорія юридичних фактів завжди займала належне місце у дослідженнях представників як загальної теорії права, так і вчених у сфері галузевих наук.

Поняття, юридична природа, класифікація, проблема фактичного складу у свій час були предметом наукових пошуків В. Б. Ісакова, Л. С. Явича, С. С. Алексєєва, О. С. Іоффе, О. О. Красавчикова та інших відомих науковців.

Як правило, вони розглядали юридичні факти у якості підстав динаміки правових відносин. Традиційно дана позиція відображається в працях більшості представників вітчизняної юриспруденції.

Інший концептуальний підхід запропонували автори монографії «Теорія юридичного процесу» за редакцією професора В. М. Горшенєва. Аргументовано доведено, що юридичні факти являють собою елемент складу правовідносин поряд з суб'єктом, об'єктом та змістом [1, с. 103–106]. Більше того, класифікації юридичних фактів було збагачено таким різновидом, як юридичні стани, тобто триваючі юридичні факти, що мають якість об'єктивної реальності [1, с. 108]. Зазначені погляди знайшли підтримку і у дослідженнях сучасних вітчизняних правників Г. М. Чувакової, А. О. Явор, І. М. Волкової та ін.